

javno mnijenje o prognanicima

ivan magdalenić

pravni fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, hrvatska

Nakon kratkog uvodnog razmatranja o dva različita pristupa fenomenu javnog mnijenja, članak iznosi rezultat jednog istraživanja o tome što građani misle o prognanicima s ratom zahvaćenog područja Hrvatske. Istraživanje je provedeno u tri općine sjeverozapadnog dijela Republike, koji ratom nije jako zahvaćen, ali u kojem je našao utočište velik broj izbjeglih s područja gdje su vodene borbe.

Ispitanici (njih 200) ocijenjivali su prihvatljivost 24 tvrdnje u kojima su sadržana različita mišljenja o prognanicima, a 20 stručnjaka ocijenilo je svaku tvrdnju s obzirom na to govori li njezin sadržaj u prilog prognanika ili protiv njih.

Osnovni nalazi istraživanja jesu sljedeći:

1. Između različitih segmenata uzorka (mladih i starijih ispitanika, stanovnika gradskih i seoskih naselja, stanovnika pojedine od triju općina itd.) nisu dobivene gotovo nikakve razlike glede prihvaćanja pojedinih tvrdnji, tako da se dobivene razlike mogu pripisati samo osobnim svojstvima svakoga pojedinog ispitanika.

2. U prosjeku, najviši stupanj prihvaćanja ispitanici su izrazili za pet tvrdnji koje, po ocjeni stručnjaka, o prognanicima govore emocionalno neutralno (prosječni postotak prihvaćenosti 76,4, srednji rang 9,3), zatim za 12 tvrdnji koje govore protiv prognanika (prosječni postotak prihvaćenosti 70,5, srednji rang 11,9), a najmanje za sedam tvrdnji koje su emocionalno usmjerene u prilog prognanika (prosječni postotak prihvaćenosti 57,1, srednji rang 15,8).

Autor zaključuje da je nakon početnoga snažnog emocionalnog angažmana javnosti u prilog prognanika, došlo do emocionalnog »hladenja« prema njima, da se takav trend, s obzirom na pad životnog standarda ukupnog stanovništva, može i dalje očekivati, te da se državna strategija u zbrinjavanju prognanika ne smije suviše oslanjati na emocionalnu podršku javnosti, iako ta podrška u stanovitoj mjeri još uvijek postoji.

primljeno travanj 1992.

javno mnijenje o prognanicima¹⁾

1. uvod

—>Stara dosjetka Henryja Mainea kako »*Vox populi* može biti *Vox dei*, ali već s malo pažnje možemo primjetiti da nikad nije bilo suglasnosti o tome što znači

1) Preliminarna verzija ovog rada saopćena je na godišnjem znanstvenom skupu Hrvatskog sociološkog društva, što je pod nazivom »Sociologija i rat« održan u Zagrebu 20. i 21. veljače 1992. Ova je verzija doradena i znatno proširena.

Vox, a što *Populus*« (cit. prema R. Supek, 1968) kao da se počinje zaboravljati. Pošto su sredinom 60-ih godina započela, uskoro zatim ugašena i krajem 80-ih obnovljena, ispitivanja javnog mnijenja u Hrvatskoj (a slično vrijedi i za ostali prostor donedavne Jugoslavije) doživjela su pravi »procvat« uoči prvih višestranačkih izbora i nakon njih, ali su sadržajem (p)ostala vezana gotovo isključivo za uže-političke, zapravo stranačke i izborne teme.

Istovremeno su, međutim, koliko je ovom autoru poznato, manje-više prestale rasprave o samoj prirodi tog fenomena, tj. o tome tko je »populus« i što je njegov »vox«. Ako rasprava o javnome mnijenju uopće ima, one ostaju u okviru osporavanja ili obrane rezultata dobivenih određenom anketom i uglavnom se bave - važnim ali ne jedinim - pitanjem reprezentativnosti uzorka ispitanika, ili pojedinih detaljima interpretacije podataka.

Ozbiljnije rasprave - dok ih je bilo - problematizirale su prije svega pitanje je li opravdanije »javnim mnijenjem«, odnosno »javnošću« smatrati »relevantna javno izražena mišljenja o društveno važnim pitanjima« ili anonimnim anketama prikupljene odgovore (anonimnih) građana. Prvome su poimanju skloniji - osobito evropski - sociolozi i politolozi (istovremeno manje skloni operacionalizaciji ključnih pojmova tako shvaćene javnosti, tj. jasnom određenju »relevantnosti«, »javne izraženosti« pa i »društvene važnosti«: nerijetko se, naime, »relevantnost« priznaje samo svojim istomišljenicima ili »izabranim protivnicima«, »javnost« samo određenim glasilima, a »društvena važnost« samo onim pitanjima o kojima svoja mišljenja javno iznose pojedinci kojima je po nekim kriterijima priznata »relevantnost«, dok neka pitanja o kojima - među sobom, pa čak i javno, npr. u novinskim rubrikama »dopisi čitalaca« ili u kontakt-emisijama radija ili televizije - govore »obični ljudi«, ostaju izvan fokusa interesa »elitne javnosti«). Drugo shvaćanje bliže je socijalnim psiholozima i američkoj tradiciji, ali ga nalazimo i u Evropi. Na primjer, *A Dictionary of Sociology* (G. Duncan Mitchell, 1973) određenicu »*public opinion*« apsolvira s tri riječi: »*See Attitude Research*«.

Rijetke su, međutim, (bile) rasprave koje dopuštaju mogućnost da i »relevantna mišljenja« i »socijalno-psihologijsko rasplinjavanje pojma javnosti« (J. Habermas, 1969) mogu imati svoju »težinu« kao »vox populi«, iako ne moraju biti - točnije, iako nisu - pojmovi istoga reda: iza jednih »stoji« ličnost s imenom i prezimenom, s kakvim-takvim argumentima (ili bar racionalizacijama) vlastitih mišljenja, stavova i opredjeljenja, s manje-više eksplicitnom željom da javno izraženo mišljenje tek proizvede neki učinak, tj. da izazove neko ponašanje, utječe na donošenje neke odluke i slično, dok iza drugih »stoji« sama masa kao specifični individualitet (neki vole reći »suprasumativni fenomen«, tj. više od zbroja pojedinaca od kojih je sastavljena) koji ne osjeća potrebu za posebnom argumentacijom svog opredjeljenja (ili argumentaciju zaista svodi na puku racionalizaciju) i koji se - ako ima ili dobije priliku - »naprosto ponaša« u skladu sa svojim videnjem neke društvene situacije ili konkretnoga društvenog pitanja. Osobna su mišljenja, dakako, »reljefnije« izražena pa se lakše mogu podvrći analizi; ona postaju prepoznatljivo »vlastita« čak i kad su vrlo slična (teško da mogu biti sasvim jednaka) nekim drugim tako izraženim mišljenjima. Naprotiv, »mnijenje masa« je sinkretičnije, podobnije za kvantitativnu nego za kvalitativnu analizu (ako potonjim terminom ne označimo analizu dobrih, spolnih, socio-profesionalnih i drugih osobina nosilaca nekog opredjeljenja), ali i upotrebljivije kao osnova za predviđanje ponašanja »naroda«. Osim toga, tu se - naprosto iz metodoloških razloga, jer većem broju ljudi postavljamo ista pitanja i nudimo na izbor iste odgovore - dobiva veći broj »istih mišljenja«, a i »repertoar različitih mišljenja« ovisi o tome što je istraživač ponudio.

Svojevrsnu podršku razlikovanju »javnihi mišljenja« i »javnog mnijenja« nalazimo i u jednom određenju pojma »mnijenje«, s kojima se ne moramo složiti u svakom detalju, ali ga valja imati na umu: »Mnijenje (grč. *doxa*, lat. *opinio*) - nesigurno i nedovoljno zasnovano mišljenje, prihvaćanje nekog mišljenja bez dovoljnog ra-

zloga i bez čvrstog uvjerenja (...)« (»Filozofijski riječnik«, 1965). Možemo primijetiti - posebno s psihologijskog aspekta - da se uz »nedovoljno zasnovana mišljenja« nerijetko vežu upravo »najčvršća uvjerenja« o njihovoj istinitosti, jer je »uvjerenje« više emocionalno, dok je argumentiranost (zasnovanost) više racionalna pa zato i »opreznija« i manje isključiva, a poznato je i laicima da su racionalnost i emocionalnost međusobno uglavnom suprotstavljene.

No, kako se ovaj rad kani ponajprije baviti odnosom »običnih ljudi« prema jednoj društvenoj pojavi i - nema sumnje - društveno važnom pitanju, prognanicima, a ne samim fenomenom javnog mnijenja, ostavit ćemo po strani daljnju pravu o tome što bi sve »javno mnijenje« moglo biti, i naprosto deklarirati od kakvog je shvaćanja tog pojma krenulo skromno istraživanje rezultate kojega ćemo saopćiti u nastavku: »Pojam javnog mnijenja označava multiindividualnu situaciju u kojoj se pojedinci izjašnjavaju, ili se od njih traži da se izjasne, da li podržavaju ili ne neke određene uvjete, pojedince ili postupke koji su od šireg značenja, na takav način da njihovi odgovori, s obzirom na intenzitet i stabilnost, daju vjerojatnost da će dovesti do neposredne ili posredne akcije prema objektu na koji se odnose« (F. Allport, cit. prema I. Šiber, 1984). Riječ je, dakle, o socijalno-psihologijskom pristupu javnome mnijenju. A s obzirom na objekt ispitivanja - prognanike - vrijedi podsjetiti i na napomenu R. Supeka (u N. Rot, 1968) da »u samoj dubini javnog mnijenja nalazimo neke stavove ili mišljenja koja su zajednička svim ljudima, s obzirom na to da predstavljaju već dostignuti nivo društvenih i čovječanskih ideala. Stoga je javno mnijenje najlakše mobilizirati kad su u pitanju upravo ova osnovna ljudska prava i ideali«. Rezultati će pokazati nije li i ovakvo shvaćanje javnog mnijenja - bar u ovom slučaju - suviše »idealno«, odnosno idealizirano.

O jednome, međutim, nema sumnje: pojava prognanika i izbjeglica izazvala je snažni (ne samo emocionalni) angažman hrvatske »javnosti običnih ljudi«, snažniji od angažmana »nosilaca relevantnih mišljenja«. Teško je reći zašto je bilo tako malo (iako ih je nešto ipak bilo) »relevantnih javno saopćenih mišljenja« o jednome tako drastičnom društvenom problemu (i ne manje zanimljivom fenomenu) kao što su prognanici i izbjeglice u Hrvatskoj (i iz Hrvatske) u ratu 1991/92. godine. Osim brojnih novinarskih prikaza i komentara, u javnim se glasilima moglo naći tek ponešto, uglavnom veoma uopćenih, stajališta »ljudi od imena« o prognanicima i načinima rješavanja njihovih problema, a i ta su mahom potjecala od psihijatarata i kliničkih psihologa. Istovremeno, »javnost običnih ljudi« bila je glede tog problema mnogo snažnije angažirana, i to kako na razini izražavanja stavova, tako i u akcijama pružanja pomoći prognanicima. Utoliko kakvo-takvo sistematiziranje informacija o tome kako se prema prognanicima odnosi »narod« može biti zanimljivo, pa i važno.

2. metodološke napomene

U socijalno-psihologijskim interpretacijama javnog mnijenja dvije su stvari bitne: reprezentativnost uzorka ispitanika (ili jasna svijest o tome da uzorak nije reprezentativan te da, prema tome, rezultati mogu imati samo indikativnu vrijednost) i uvažavanje činjenice - koja, iako u manjoj mjeri, vrijedi i za »relevantna javno izražena mišljenja« - da na javno mnijenje prema konkretnom objektu utječe globalni društveni kontekst te da ono »pulsira«, i s vremenom se mijenja (najstariji zabilježeni dramatični preokret javnoga mnijenja r. lazimo u Bibliji, prema kojoj je od klicanja »Hosana!« do zahtjeva »Raspni ga!«, a u odnosu na isti »objekt« - Isusa - i od strane istoga »javnog mnijenja« - jeruzalemskih građana - proteklo svega nekoliko dana).

S tim u vezi ističemo da se ovdje radi o ispitivanju na malom uzorku stanovnika sjeverozapadne Hrvatske (N = 200) i da reprezentativnost uzorka nije provjera-

vana.²⁾ Prema tome, doseg naših rezultata nije velik, pa u njihovoj generalizaciji valja biti oprezan. Stanovito ohrabrenje možemo naći u činjenici da statistička analiza nije pokazala nikakve značajne razlike između pojedinih segmenata uzorka (po dobi, spolu, vrsti naselja stalnog boravka, zanimanju i sl.) tako da se one razlike koje jesu dobivene, mogu pripisati naprosto osobnim karakteristikama pojedinih ispitanika, tj. njihovim mišljenjima kao pojedinaca, a ne kao pripadnika pojedinih društvenih grupa ili slojeva. Budući da nema nikakva razloga za pretpostavku da bi distribucija »različitih pojedinaca« u kraju u kojem je ispitivanje bilo provedeno (općine Bjelovar, Čakovec i Đurđevac) bila drukčija nego u bilo kojem drugom dijelu Hrvatske, možemo ipak pretpostaviti da bi slične odgovore dali i ispitanici (»kao pojedinci«) u drugim regijama. Značajnim nam se, međutim, čini napomenuti da kraj u kojemu je ispitivanje provedeno nije bio jače zahvaćen ratnim operacijama, ali je bio utočište značajnog broja prognanika.

Osnovni podaci o strukturi ispitanika su sljedeći:

- 30,0% bilo je u dobi do 25 godina, 54,5% između 26 i 50 godina, a 15,5% navršilo je 51 godinu ili više;
- 39,5% u gradskim, a 60,5% u seoskim naseljima
- 79,0% živi u vlastitoj kući, a 21% u stanu;
- 29,5% živi u obiteljima do tri člana, 60,5% u obiteljima s četiri ili pet članova, a 10,0% u šestočlanim ili većim obiteljima;
- 8,0% samo je čulo o prognanicima, ni jednoga nisu susreli, 16,5% samo je susrelo prognanike na ulici, u trgovini i sličnim mjestima, ali ni s jednim nisu razgovarali, 61,0% samo je razgovaralo s prognanicima, a 14,5% primilo je prognanike u svoj dom. Od potonjih 63,3% primilo je rodake ili znance, a 36,7% prije nepoznate ljude. Od onih koji nemaju prognanike u svojim domovima 37,6% ima, a 62,4% nema rodaka ni znanaca na području iz kojeg dolaze prognanici.

Glede vremenske dimenzije napominjemo da je ispitivanje provedeno u prosincu 1991. i siječnju 1992. godine, dakle u vrijeme kad je broj prognanika iz ratom zahvaćenih dijelova Hrvatske bio najveći, kad je javnost s većinom njih bila suočena tek tri-četiri mjeseca i kad - barem u sjeverozapadnoj Hrvatskoj - još nije bilo izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. U vezi s vremenom ispitivanja valja dodati i to da se tada češće operiralo terminom »izbjeglice«, dok je termin »prognanici« tek ulazio u širu upotrebu. Zato je u anketnom upitniku uglavnom korišten prvi termin.

Anketni upitnik sadržavao je, osim općih podataka o ispitanicima, 24 tvrdnje, odnosno mišljenja, o izbjeglicama (prognanicima) i o tome na koji im način treba pomagati. Od ispitanika ja traženo da odgovore koliko su te tvrdnje, po njihovom mišljenju, točne, odnosno koliko se oni s njima slažu. Primijenjena je skala Likertovog tipa s pet stupnjeva: od »1« (»uopće se ne slažem«) preko »3« (»neodlučan sam«, odnosno »ne znam«) do »5« (»potpuno se slažem«).

Iste tvrdnje ponudene su na ocjenu i 20-orici stručnjaka (psihologa, sociologa i socijalnih radnika, od kojih je većina bila angažirana u volonterskom pružanju stručne pomoći prognanicima) sa zahtjevom da svaku tvrdnju ocijene s obzirom na to da li njezin sadržaj govori u prilog prognanicima (+), protiv njih (-) ili je u odnosu na njih neutralan (0). U tablici 1 navodimo rezultate tog ocjenjivanja »smjera« tvrdnji, i to redoslijedom procijenjene pozitivnosti stava prema prognanicima, uz napomenu da je rang-korelacija tako dobivenog redoslijeda i rednog broja pitanja u upitniku daleko od svake značajnosti ($Rho = +0.09$). U izračuna-

2) Terenski rad obavili su, pripremajući svoje diplomatske radnje, absolventi Studija socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu Olivera Siladi i Željko Ban. Upitnik je izradio autor ovog teksta. Dio troškova za obradu podataka podmiren je iz sredstava znanstvenog projekta »Socijalna politika i socijalni rad u novim društvenim uvjetima« što ga financira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike Republike Hrvatske (šifra projekta: 5-12-223).

vanju aritmetičke sredine ocjena za svaku tvrdnju (A.S.), ocjenama »+« i »-« pripisana je brojčana vrijednost »1« (s odgovarajućim predznakom), dok je neutralnim ocjenama pripisana vrijednost »0«.

Tablica 1

Ocjene stručnjaka o tvrdnjama

	N(+)	N(0)	N(-)	A.S.
1. Briga za pomoć izbjeglicama u ovom je času ljudska dužnost svakoga sposobnog građanina Hrvatske.	19	1	0	+95
2. Treba jednako pomagati svima koji su izbjegli, bez obzira na vjeru, nacionalnost i sl.	18	1	1	+85
3. Trebalo bi uvesti poseban porez za pomoć izbjeglicama.	17	2	1	+80
4. Svim izbjeglicama treba dati prednost pri zapošljavanju.	16	3	1	+75
5. Izbjeglice su tako pogođeni svime što im se desilo, da su oni gotovo neposobni za rad i samostalnu brigu o sebi.	15	3	2	+65
6. Vikendice i kuće u kojima nitko ne živi treba privremeno oduzeti vlasnicima i u njih smjestiti izbjeglice.	15	2	3	+60
7. Izbjegli seljacima trebalo bi staviti na raspolaganje prazne kuće i neobrađenu zemlju, pa neka se sami brinu za sebe.	14	3	3	+55
8. Ljudima koji su primili izbjeglice država bi trebala novčano pomoći za njihovo uzdržavanje.	6	14	0	+30
9. Mjesne zajednice i susjedi trebali bi pomoći onima koji su primili izbjeglice u svoje domove.	4	15	1	+15
10. Najbolje bi trebalo da se što više izbjeglica smjesti u prazne hotele na moru, a građani da pomognu novcem, hranom i sl.	6	10	4	+10
11. Svu brigu za izbjeglice trebala bi preuzeti isključivo država.	4	10	6	-10
12. Ne treba uvoditi poseban porez za pomoć izbjeglicama, nego svakome ostaviti da pomogne koliko misli da može.	3	11	6	-15
14. Velika većina izbjeglica ima neke rođake ili znance na sigurnom području Hrvatske, pa bi se mogli smjestiti kod njih.	3	3	14	-55
14. Sve zdrave izbjeglice muškarce u dobi od 18 do 60 godina trebalo bi odmah, prve, mobilizirati i poslati na frontu, odakle su i došli.	3	3	14	-55
14. Izbjeglicama koji odbiju bilo kakav posao treba ukinuti svaku pomoć.	3	3	14	-55
16,5 Dobar dio izbjeglica mogao je ipak ostati u svojim mjestima, kao što su ostali neki njihovi susjedi.	2	4	14	-60
16,5 Svaki bi izbjeglica trebao i vlastitim novcem sudjelovati u troškovima svog izdržavanja.	3	2	15	-60

	N(+)	N(0)	N(-)	A.S.
18. Sve izbjeglice sposobne za rad moraju prihvatiti bilo kakav posao i tako se odužiti za pomoć koja im je pružena.	2	3	15	—,65
19,5 Među izbjeglicama ima dosta takvih koji imaju više uštedenog novca nego oni koji su ih primili u svoje kuće.	1	4	15	—,70
19,5 Među izbjeglicama se uvuklo dosta prevaranata koji iskorištavaju njihov položaj; takve treba oštro kažnjavati.	2	2	16	—,70
21,5 U ovim teškim vremenima svatko ima dovoljno svojih briga, tako da se od pojedinaca ne može očekivati veća pomoć za izbjeglice.	1	3	16	—,75
21,5 Zbog velikog broja izbjeglica smanjena je mogućnost zapošljavanja i ugrožena je egzistencija mladih ljudi.	0	5	15	—,75
23. Među izbjeglicama ima dosta takvih koji su iskoristili priliku da žive na tuđi račun.	1	1	18	—,85
24. Većina izbjeglica pokazuje premalo zahvalnosti onima koji su ih prihvatili.	0	2	18	—,90

Objašnjenja:

N(+) = broj ocjena da tvrdnja govori u prilog prognanicima

N(0) = broj ocjena da je tvrdnja prema prognanicima neutralna

N(-) = broj ocjena da tvrdnja govori protiv prognanika

A. S. = aritmetička sredina ocjena

Budući da je raspon ocjena o tvrdnjama teoretski mogao varirati od +1 do -1, primjećujemo da je za ukupno 10 tvrdnji dobiveno više pozitivnih nego negativnih ocjena, a za 14 obrnuto. Meditim, s obzirom na dominantna mišljenja konzultiranih stručnjaka, u obradi ćemo kao tvrdnje »u prilog prognanika« tretirati samo prvih sedam (s A. S. većom od +0,55), kao tvrdnje »protiv prognanika« zadnjih 12 (s A. S. manjom od -,55), a pet srednjih tvrdnji (s A. S. između navedenih ekstrema) tretirat ćemo kao neutralne.

3. rezultati i komentar

Od nekoliko iskušanih načina obrade i prezentacije rezultata (aritmetička sredina i centralna vrijednost odgovora ispitanika o svakoj tvrdnji, rangiranje na temelju ponderiranja stupnja prihvaćenosti neke tvrdnje od ispitanika i njezine ocjene od stručnjaka itd), opredijelili smo se za najpregledniji - rang prihvaćenosti pojedine tvrdnje po kriteriju učestalosti zbrojenih ocjena »5« i »4« te ga navodimo u tablici 2, ali navodimo i postotke svake pojedine ocjene, jer su također zanimljivi.

Tablica 2

Prihvaćenost tvrdnji o prognanicima (u%)

rang	prihvaćanje			?	odbijanje			oc.
	uk.	"5"	"4"		("3")	"2"	"1"	
1	94,5	70,0	24,5	0,5	3,5	1,5	5,0	—,65
2	93,5	71,5	22,0	2,5	3,0	1,0	4,0	+,95
3	88,5	55,0	33,5	6,0	3,5	2,0	5,5	+,15
4,5a	88,0	75,0	13,0	5,5	2,0	4,5	6,5	+,85

rang	prihvaćanje			?	odbijanje			oc.
	uk.	"5"	"4"	("3")	"2"	"1"	uk.	
4,5b	88,0	60,5	27,5	6,5	5,5	0,0	5,5	+ ,30
6	84,0	64,5	19,5	7,5	5,0	3,5	8,5	—,55
7	81,5	61,5	20,0	14,0	3,5	1,0	4,5	—,70
8	79,5	38,0	41,5	12,5	3,5	4,5	8,0	+ ,10
9	77,0	58,0	19,0	11,0	10,0	2,0	12,0	—,75
10,5a	76,5	51,5	25,0	14,0	5,5	4,0	9,5	—,60
10,5b	76,5	42,5	34,0	16,0	5,5	2,0	7,5	—,55
12	69,5	40,5	29,0	19,0	7,0	4,5	11,5	—,60
13	68,0	47,5	20,5	11,5	9,5	11,0	20,5	—,15
14	66,5	43,0	23,5	17,0	9,5	7,0	16,5	—,55
15	65,5	33,5	32,5	13,5	11,5	9,5	21,0	—,85
16	64,5	30,0	34,5	16,0	11,0	8,5	19,5	+ ,55
17	61,0	27,0	34,0	10,0	17,0	12,0	29,0	—,75
18	58,0	30,5	27,5	9,5	16,0	16,5	32,5	—,10
19	51,5	26,0	25,5	35,5	7,0	6,0	13,0	—,70
20	50,0	26,0	24,0	7,0	14,0	29,0	43,0	+ ,60
21	46,5	18,0	28,5	17,0	11,5	25,0	36,5	+ ,80
22	42,5	23,5	19,0	30,5	14,5	12,5	27,0	—,90
23	34,5	10,5	24,0	18,5	23,0	24,0	47,0	+ ,75
24	23,0	6,0	17,0	15,5	32,0	29,5	61,5	+ ,65

Objašnjenja:

uk. = ukupno prihvaćanje/odbijanje

"5" = potpuno se slažem

"4" = uglavnom se slažem

"3" = neodlučan sam, ne znam

"2" = uglavnom se ne slažem

"1" = uopće se ne slažem

oc. = srednja ocjena tvrdnje od strane stručnjaka

(skraćeni) sadržaj tvrdnji:

- 1: Svi sposobni za rad moraju prihvatiti svaki posao
- 2: Briga za pomoć prognanicima je ljudska dužnost
- 3: Mjesne zajednice i susjedi moraju pomoći udomiteljima
- 4,5a: Treba jednako pomagati svima
- 4,5b: Država treba pomoći udomiteljima
- 6: Zdrave izbjegle muškarce treba mobilizirati
- 7: Među prognanicima ima prevaranata
- 8: Prognanike treba smjestiti u hotele
- 9: Zbog prognanika je otežano zapošljavanje
- 10,5a: Izbjeglice moraju sudjelovati vlastitim novcem
- 10,5b: Većina prognanika može se smjestiti kod rodaka
- 12: Dobar dio prognanika mogao je ostati u svojim mjestima
- 13: Ne treba uvoditi poseban porez za prognanike
- 14: Ukinuti pomoć onima koji odbiju bilo kakav posao
- 15: Dosta prognanika samo želi živjeti na tuđi račun
- 16: Izbjegli seljacima treba dati neobrađenu zemlju
- 17: U teškim vremenima svatko ima dovoljno svojih briga
- 18: Svu brigu mora preuzeti isključivo država
- 19: Mnogi prognanici imaju dosta uštedenog novca
- 20: Vikendice i prazne kuće privremeno dati prognanicima
- 21: Treba uvesti poseban porez za pomoć prognanicima
- 22: Većina prognanika pokazuje premalo zahvalnosti
- 23: Svim prognanicima treba dati prednost u zapošljavanju
- 24: Prognanici su nesposobni za rad i brigu o sebi

Iako se na prvi pogled čini da na vrhu rang-liste prihvaćenosti dominiraju »pro-prognaničke« tvrdnje (dvije izrazito pozitivno ocijenjene od stručnjaka i dvije »pozitivno-neutralne«, uz samo jednu negativnu), detaljniji uvid pruža drukčiju sliku i sugerira drukčiji zaključak: u prosjeku, najviši stupanj prihvaćanja ispitanici su izrazili za pet neutralnih tvrdnji (prosječni postotak prihvaćanja 76,4, srednji rang 9,4), zatim za 12 tvrdnji koje govore protiv prognanika (prosječni postotak prihvaćanja 70,5, srednji rang 11,9), a najmanji za sedam tvrdnji koje su emocionalno usmjerene u prilog prognanika (prosječni postotak prihvaćanja 57,1, srednji rang 15,7)! Dakle, iako natpolovična većina ispitanika prihvaća i tvrdnje koje su za prognanike pozitivne, one u kojima se na račun prognanika upućuju stanovite sumnje, zamjerke ili bar očekivanja, prihvaćene su znatno snažnije.

Zanimljivo je primijetiti da su se na dva pola - na prvome i zadnjemu mjestu po prihvaćenosti - našle dvije tvrdnje koje se tiču radnog angažmana prognanika: na vrhu je zahtjev da oni, prihvaćenjem bilo kakva posla, na neki način »plate« pomoć koju primaju, a na dnu, kao najmanje prihvaćeno, je (psihologijski utemeljeno!) objašnjenje za često primijećenu pasivnost prognanika. Tek rijetki ispitanici (kao - ipak - reprezentanti »javnosti«) uvažavaju (ili poznaju) činjenicu da je regresija (ovdje u obliku isticanja vlastite bespomoćnosti) zapravo normalna i dosta česta obrambena reakcija u frustrativnim ili stresnim situacijama, osobito u tako drastičnima kao što je prognaništvo. No, s obzirom na skromnu obrazovnu razinu ne samo naših ispitanika, nego i dobrog dijela hrvatske populacije, to im se ne može suviše zamjeriti. Drugo je, međutim, pitanje, nije li na takvu i slične normalne reakcije prognanika građane trebalo upozoriti u nekoj od televizijskih ili radijskih emisija koje su se bavile prognanicima! Izloženima nerazumijevanju znatnog djela okoline u kojoj su se neki zatekli, prognanicima je psihološka situacija na taj način dodatno otežana.

I inače se mogao steći dojam da su mnogi protagonisti »oficijelne javnosti« (još jedan pojam koji bi valjalo problematizirati u sklopu razmatranja fenomena javnog mnijenja!) u svojim istupima forsirali pretjerana očekivanja glede empatijske reakcije građana prema prognanicima.³⁾

U takvim istupima zanemareno je da »emocionalni kapacitet« građana nije neiscrpan a nije ni - budući se radi o emocijama - stabilan. Upravo je emocionalna komponenta stavova koji čine javno mnijenje razlog da se ono ponekad naglo i snažno izmjeni. Prva reakcija javnosti na pojavu prognanika jest bila izrazito emocionalna, a spremnost na pomoć prognanicima - ne samo na verbalnoj razini - gotovo sveopća. Međutim, već u vrijeme provođenja terenskog dijela ovog istraživanja došlo je do emocionalnog »hladenja«, što pokazuju i naši podaci. Osim navikavanja na prognanike s jedne strane i »opće zamorenosti ratom« s druge strane, tome je sigurno znatno pridonio i pad životnog standarda gotovo sveg stanovništva. To je dovelo ne samo do promjena nego i do »preusmjeravanja« emocija, pa je npr. zabrinutost za vlastitu egzistenciju potisnula suosjećanje s prognanicima. Ne valja zanemariti ni utjecaj informacija o propustima i nadostacima državne brige za prognanike.

Jedna od činjenica koja također privlači pažnju u tablici 2 jest proturječnost stavova znatnog dijela ispitanika, koji istovremeno prihvaćaju i »pro-prognaničke« i »antiprognaničke« tvrdnje, što govori o slaboj konzozatnosti njihova cjelokupnog odnosa prema prognanicima, odnosno o neizgrađenosti takvoga cjelovitog odnosa. To se s jedne strane može pripisati dominaciji afektivne komponente stavova pre-

3) U vrijeme konačne redakture ovog teksta, krajem lipnja 1992, ova ocjena više ne važi: u međuvremenu, a osobito od dolaska velikog broja izbjeglica iz Bosne i Hercegovine zabilježeno je nekoliko slučajeva konflikata predstavnika vladinih službi za prognanike i izbjeglice s ljudima koji su izražavali nezadovoljstvo tretmanom ili pokazivali nedovoljno razumijevanja za finacijske i druge poteškoće hrvatskih vlasti u vezi s njihovim zbrinjavanjem, a termin »poteškoće« u ovom je slučaju zapravo suviše blag.

ma prognanicima, a s druge prilično konfuznom javnom informiranju o tom problemu (mješavina optimističnih i pesimističnih tonova, nizanje primjera koji izazivaju pozitivne i negativne emocije i sl.). Takva nekonzonantnost dopušta i pretpostavku o mogućoj promjeni odnosa javnosti prema prognanicima, promjeni koju bi mogli izazvati novi događaji ili informacije o njima.

Vratimo se još jednom aspektu podataka. Već smo rekli da ukrštanjem odgovora o prihvaćanju pojedine tvrdnje s različitim karakteristikama ispitanika nisu dobivene gotovo nikakve značajne razlike, čak ni one koje su se »po logici« mogle očekivati, npr. između ispitanika različitog stupnja »upoznatosti« s prognanicima. Ilustrirajmo to primjerom relacije između osobnog iskustva s prognanicima i prihvaćanja tvrdnje da »dosta prognanika koristi priliku da živi na tuđi račun« (tablica 3). Razlike koje naoko, zbog »osjetljivosti« postotaka na male brojeve, izgledaju prilično velike (iako ne i lako interpretabilne) daleko su od svake statističke značajnosti (HI-kvadrat test iznosi svega 3,40). Slično je i s drugim ukrštanjima, uz napomenu da rezultati nekih (vidi npr. tablicu 4) izgledaju lakše objašnjivi.

Tablica 3

Stupanj kontakta s prognanicima i uvjerenje da »dosta njih koristi priliku da živi na tuđi račun (u %)

	stupanj prihvaćanja		
	1+2	3	4+5
samo čuo o prognanicima	31,2	18,8	50,0
samo susreo na ulici	24,2	15,2	60,6
razgovarao	18,8	11,5	69,7
udomio	20,7	17,2	62,1
ukupno	21,0	13,5	65,5

Tablica 4

Mjesto stalnog boravka i prihvaćanje tvrdnje da izbjeglim seljacima treba dati prazne kuće i neobrađenu zemlju (u %)

	stupanj prihvaćanja		
	1+2	3	4+5
grad	16,5	11,4	72,1
selo	21,5	19,0	59,5
ukupno	19,5	16,0	64,5

U tablici 4 jasno se vidi da su stanovnici gradova skloniji takvom rješavanju problema prognanih seljaka (dok stanovnici sela možda i sami aspiriraju na neobrađenu zemlju), ali ni ta razlika nije statistički značajna: HI-kvadrat test iznosi svega 3,55. No, ako ovu razliku ocijenimo bar kao indikativnu, onda bi valjalo provesti temeljitije istraživanje na većem broju ispitanika. Uz ovaj primjer valja napomenuti da neke druge »indikativne, ali ne i značajne« razlike sugeriraju drukčije zaključke o odnosu »seljana« i »građana« prema prognanicima, tj. u nekim pitanjima stanovnici sela pokazuju za prognanike nešto više razumijevanja.

Sve u svemu, moglo bi se zaključiti da je šteta što zbog financijskih ograničenja i organizacijskih poteškoća nisu provedena temeljitija istraživanja javnog mnijenja o prognanicima. Ona bi, između ostaloga, kreatorima politike mogla poslužiti za onu svrhu za koju u zemljama s demokratskom tradicijom najčešće i služe: za poduzimanje takvih mjera koje bi mogle računati na podršku javnosti. No, već i

ovo skromno istraživanje, sa svim svojim nedostacima i ograničenjima, dosta jasno govori kako strategija zbrinjavanja prognanika koja bi na duži rok računala prije svega s emocionalnom podrškom javnosti tim najmasovnijim žrtvama rata (podrškom koja u najgore vrijeme nije izostala, i koja ni sada nije sasvim nestala), ne bi imala ozbiljnih šansi na uspjeh, pogotovo ne u uvjetima daljnjeg osiromašivanja cjelokupnog stanovništva.

Literatura:

A Dictionary of Sociology (ed. G. Duncan Mitchel), London: Routledge and Keagan Paul, 1973.

Filozofijski riječnik (ur. V. Filipović), Zagreb: Matica Hrvatska, 1965.

Habermas, J, **Javno mnjenje**, Beograd: Kultura, 1969.

Supek, R, **Ispitivanje javnog mnijenja**, Zagreb: Naprijed, 1968.

Supek, R, »Masovne komunikacije i propaganda«, u **Socijalna psihologija** (ur. N. Rot). Beograd: Rad 1968.

Šiber, I, **Psihologija i društvo**, Zagreb: CEKADE, 1984.

Public opinion about displaced persons

Summary

After a short introduction showing two different approaches to the phenomenon of public opinion, the article presents the results of a small-scale research into the opinion of citizens about people displaced from the war areas of Croatia. The project was carried out in three communes of north-western Croatia, which were more or less untouched by the war, but which gave refuge to a great number of people who fled from areas in which there was fighting.

The respondents (about 200 of them) evaluated the acceptability of 24 statements that expressed different opinions about displaced persons. Twenty experts evaluated every statement from the aspect of whether it speaks in favour of or against the displaced persons.

The basic finds of the researchers are the following:

1. There were almost no differences in the acceptance of certain statements among various segments of the sample (younger and older respondents, urban and rural inhabitants of the three communes). The differences obtained can be ascribed solely to the personal preferences of every individual respondent.
2. Respondents expressed the highest average degree of acceptance for five statements that are, in the evaluation of the experts, emotionally neutral about the displaced persons (average percentage of acceptance 76.4, mean rank 9.3). Then follow 12 statements that speak against displaced persons (average percentage of acceptance 70.5%, mean rank 11.9), and least accepted are seven statements that are emotionally geared in their favour (average percentage of acceptance 57.1%, mean rank 15.8).

The author concludes that after the strong initial emotional popular engagement in favour of the displaced persons, an emotional »cooling« is now taking place towards them, that this trend will continue because of the fall of the standard of living of the population as a whole and that state strategy in caring for them must not lean too strongly on the emotional support of the population, although that support to a certain measure still exists. ■

Opinion publique sur les réfugiés

Résumé

Après une brève introduction portant sur deux approches différentes du phénomène de l'opinion publique, l'article nous donne les résultats d'un sondage d'opinion de la population urbaine sur les réfugiés des régions en guerre. Ce sondage a été effectué dans trois communes de la partie nord-ouest de la Croatie, qui n'a pratiquement pas été touchée par la guerre, et où un grand nombre de personnes exilées a trouvé refuge.

On a demandé à 200 personnes de choisir parmi 24 affirmations différentes sur les réfugiés et 20 spécialistes ont noté ces réponses en fonction de leur caractère positif ou négatif vis-à-vis des réfugiés.

Les principaux résultats de sondage sont les suivants:

1. Parmi les différents segments de l'échantillon (personnes jeunes ou âgées, population urbaine ou rurale, habitants de différentes communes) il n'y a eu pratiquement aucune différences en ce qui concerne l'acceptation de certaines affirmations. Les différences obtenues peuvent être attribuées à la personnalité même de chaque personne questionnée.
2. La majorité des enquêtés a choisi cinq affirmations qui, selon les spécialistes, indiquent une émotivité neutre envers les réfugiés (moyenne d'acceptation: 76,4%, rang moyen: 9,3); viennent ensuite douze affirmations qui sont contre les réfugiés (moyenne d'acceptation: 70,5%, rang moyen: 11,9) et pour finir, une minorité porte son choix sur sept affirmations qui, sur le plan émotif, sont en faveur des réfugiés (moyenne d'acceptation: 57,1%, rang moyen: 15,8).

L'auteur conclut qu'après un grand engagement émotionnel initial de l'opinion publique en faveur des réfugiés, on remarque un certain »refroidissement« envers ceux-ci. Etant donné le niveau de vie très bas de la population, on peut s'attendre à la progression de cette tendance. La stratégie de l'Etat ne doit donc pas trop compter sur l'appui émotionnel de l'opinion publique en ce qui concerne l'aide aux réfugiés, malgré le fait que ce soutien soit dans une certaine mesure toujours présent. ■